

ara llegim

‘Exilis i escriptures a Buenos Aires’, de Montserrat Bacardí, reivindica les figures més destacades de la diàspora cultural catalana durant bona part del segle XX, entre les quals hi ha Jordi Arbonès, Gràcia Bassa, Joan Cunill, Hipòlit Nadal i Fivaller Seras

L'EMPREMTA DELS CATALANS A L'ARGENTINA

■ Jordi Nopca

“A aquest ambient solitari, a aquest desert infinit avui poblat per homes de totes les nissagues del món, també hi fem cap, a milers, els catalans [...]. Sortim de Barcelona sense tenir consciència de ço que deixem ni de ço que trobarem en arribar... i l'arribada a la gran urbs de la Plata és trista... per a l'emigrant”. Aquestes paraules sintetitzen l'enyor profund que va sentir, durant anys, Enric Martí i Muntaner (Vilanova i la Geltrú, 1889 - Buenos Aires, 1954): encara que va marxar a l'Argentina a principis del segle XX amb l'objectiu de fer-hi fortuna, només va aconseguir sobreviure enmig de la Pampa durant gairebé tres dècades, i guià per l'amor al seu país –i, sobretot, a la seva llengua– va emprendre la traducció en vers d'un poema emblemàtic de José Hernández, *Martín Fierro* (1872), que va aconseguir publicar el 1936.

“Martí i Muntaner va traduir el *Martín Fierro* no una, sinó dues vegades, perquè quan va arribar a Buenos Aires a la dècada dels 30 amb el poema acabat va tenir notícia de la reforma del català per part de Pompeu Fabra: llavors s'hi va tornar a posar per ajustar-se a la nova normativa de la llengua”, recorda Montserrat Bacardí (Ciutadilla, 1962), catedràtica de la Facultat de Traducció i Interpretació de la Universitat Autònoma de Barcelona i autora de biografies com *La veritat literària de Teresa Pàmies* (Eumo, 2023) i d'assajos com *La traducció catalana sota el franquisme* (Punctum, 2012). “Aquest és un dels molts exemples de tenacitat que em vaig trobar durant una estada de dos mesos a l'Argentina el 2008”, continua Bacardí, que va detallar les seves descobertes –al mateix temps que descrivia un país que la va meravellar, malgrat la crisi– en un dietari. S'ha decidit a publicar-lo ara per dues raons: “Vaig rellegir-lo per atzar l'any passat per re-

cordar coses del viatge, que ja em quedava lluny, i em va agradar més del que m'esperava. Més tard, parlant-ne amb una professora universitària amb qui som amigues, em va esperonar a donar-lo a conèixer perquè hi ha pocs dietaris escrits per dones i encara menys de dones que expliquin una investigació en curs”.

La història del sastre activista

Exilis i escriptures a Buenos Aires (Leonard Muntaner) recupera i reivindica “un món a punt de perdre's” a partir de converses de gran valor amb els últims supervivents d'un llegat cultural tan esponent com desconegut. “La història dels catalans a l'Argentina comença molt abans de l'exili a causa de la Guerra Civil”, explica Bacardí. Entre els primers vestigis hi ha l'Associació Catalana de Socors Mutus Montepio de Montserrat (1857) i el Casal Català (1908). “Un dels membres més actius d'aquestes entitats va ser Hipòlit Nadal i Mallol. És un exemple de constància, perseverança i fe increïbles”, explica Bacardí. Nascut el 1891 a Port de la Selva, Nadal i Mallol va marxar a Buenos Aires quan era jove i s'hi va guanyar la vida com a sastre. “Quan acabava la jornada de vuit hores es tancava al despatx per començar una segona jornada laboral, que era dirigir, escriure i administrar la revista mensual *Ressorgiment* –continua la catedràtica–. S'hi va dedicar 56 anys, des del 1916 fins al 1972, i tant les xifres com els resultats són impressionants: va publicar-ne 677 números amb un total de 10.860 pàgines. La revista tenia al voltant

d'un miler de subscriptors”. Mallol va escriure també un llibre de “remembrances d'infantesa i joventut a Catalunya”, *Algues. Proses salobres* (1918), i l'opuscle *El meu Francesc Macià* (1934). “A *Ressorgiment*, que és una revista que encara ningú no ha estudiat, i trobo que valdria la pena, Nadal i Mallol va arribar a signar textos amb una vintena de pseudònims”, explica Bacardí. Va morir a Buenos Aires el 1978, als 87 anys.

“Un altre cas admirable és el de Gràcia Bassa i Rocas [Llofriu, 1883 - Buenos Aires, 1961]. Després de casar-se amb un noi català, Joan Llorens, van marxar a l'Argentina per raons econòmiques i van aconseguir una certa prosperitat amb una sèrie de comerços on venien una mica de tot”, rememora l'autora d'*Exilis i escriptures a Buenos Aires*. El matrimoni es va instal·lar a la Pampa. Des d'allà, Gràcia Bassa va publicar dos llibres de poesia “d'arrel cristiana i alhora intimista” i va col·laborar amb “totes les revistes que va poder”, de *Ressorgiment a Catalunya* (1930-1964), el butlletí religiós *Vírolai* (1934-1974) i el setmanari polític *Nació Catalana* (1923-1930). “Té una obra molt extensa, disseminada en nombrosíssimes publicacions, de la qual pràcticament ningú té notícia –remarca–. A la dècada dels 20, a més, va traduir un seguit de poetes sud-americans que tot just començaven a despuntar, com ara Alfonsina Storni i Gabriela Mistral. Té un gran valor, que fes d'antòloga d'aquestes autores, que llavors coneixia poca gent fins i tot en la seva llengua”. Aquestes versions són inèdites,

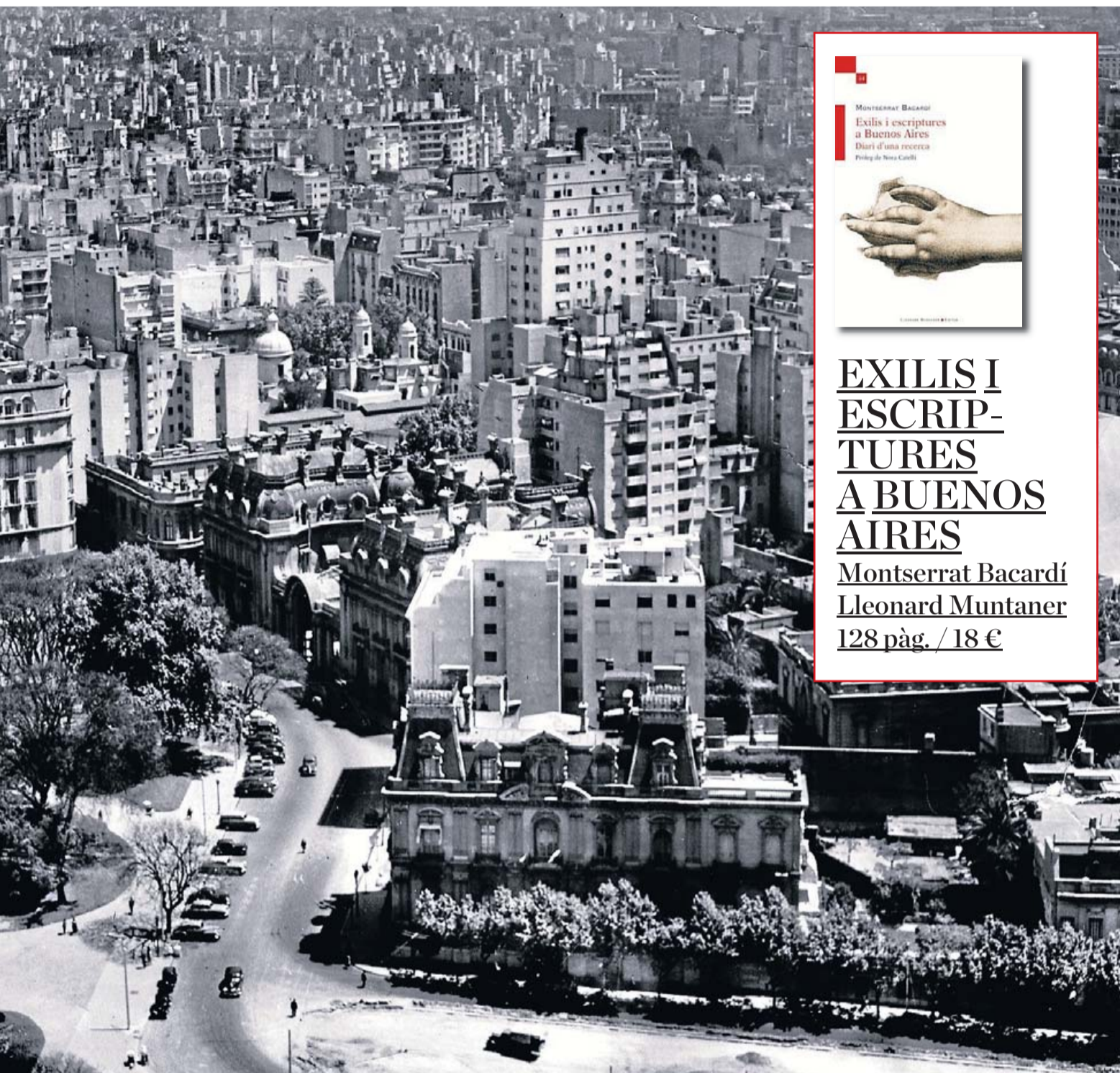

01. Vista aèria de la ciutat de Buenos Aires el 1950. 02. Els fundadors de *Ressorgiment*. 03. Montserrat Bacardí.

i només se'n pot llegir algun fragment, igual que de l'obra poètica i articulística, en el retrat que Bacardí va dedicar a l'autora, *Gràcia Bassa, poeta, periodista i traductora* (Ajuntament de Palafrugell, 2016), de qui també ha quedat inèdit “un llibre de records de gran interès”, *Els camins de la Pampa argentina* (1941).

Un traductor incansable

“L'exili és un món incompreensible que no ha deixat mai d'interessar-me i que em sembla inesgotable”, reconeix Montserrat Bacardí. Si va acabar viatjant a l'Argentina el 2008 va ser per l'arribada, uns anys abans, “d'un fons insospitat” a la Facultat de Traducció i Interpretació de la UAB, el de l'escriptor i traductor Jordi Arbonès (Barcelona, 1929 - Buenos Aires, 2001). “Gràcies a les gestions personals del professor i activista Ramon Piqué, la filla d'Arbonès, Glòria, va dipositar el llegat del seu pare a l'Autònoma el 2001 –fa memòria–. Eren capses i capses de llibres, revistes, llibretes, disquets, mecanoscrits enquadernats... Cada dimarts a la tarda, i durant diversos anys, uns quants professors ens vam dedicar a endreçar tot aquell material”.

**EXILIS I
ESCRIP-
TURES
A BUENOS
AIRES**
Montserrat Bacardí
Leonard Muntaner
128 pàg. / 18 €

Arbonès va arribar a Buenos Aires el 1956. “Va treballar en diverses editorials, com ara Poseidón, fent correccions i traduccions en castellà, fins que a la dècada dels 60, a través de Joan Oliver, que en aquells moments dirigia Edicions Proa, va començar a traduir al català –explica Bacardí–. A partir de llavors, coincidint amb el creixement de traduccions a la nostra llengua, va considerar que s’hi podia guanyar la vida”. A més de col·laborar en revistes com *Ressorgiment* i *Catalunya* i de publicar llibres de narracions i assajos, va ser un dels fundadors d’Obra Cultural Catalana (1966) i, sempre des de Buenos Aires, va traduir al català durant quatre dècades un centenar de llibres d’autors com William Faulkner, Henry James, Jane Austen, Philip Larkin i Isak Dinesen (Males Herbes n’acaba de recuperar *Set contes gòtics*).

“Arbonès també va deixar un extens epistolari, del qual encara queden volums per aparèixer, com el que veurà la llum aviat i que recull les cartes entre Joaquim Mallafre i ell”, continua Bacardí. Des del 2011, en què Punctum va publicar la correspondència entre Manuel de Pedrolo i Jordi Arbonès, se n’han pogut llegir set

volums més, en què Arbonès dialoga amb autors com Joaquim Carbó, Francesc Parcerisas i Antoni Clapés.

La importància del teatre català

Exilis i escriptures a Buenos Aires també para atenció a alguns dels autors que van marxar de Catalunya a conseqüència de la Guerra Civil. “Aquell exili polític va ser dels que van fer història –assegura Bacardí–. Molts dels intel·lectuals que van marxar tenien clar que havien de lluitar per mantenir viu el país i la llengua que havien deixat enrere”. Entre ells hi havia Cèsar-August Jordana (Barcelona, 1893 - Santiago de Xile, 1958), que va treballar dotze anys a Buenos Aires per al *Editorial Sudamericana* com a traductor, corrector i assessor, mentre escrivia *El món de Joan Ferrer*, que no va veure publicada en vida –la primera edició és del 1971–; Joan Bas i Colomer (Mataró, 1908 - Orrius, 1984), que treballava de majorista però va traduir i escenificar diverses obres de teatre, d’autors com Max Frisch i Alexandre Breffort, i Francesc Arnó (Barcelona, 1909-2011), que es va guanyar la vida en el negoci de les arts gràfiques però tenia una segona dedicació.

“Arnó va ser una altra gran descoberta d’aquell viatge”, recorda Montserrat Bacardí. La troballa va tenir lloc a la biblioteca del pis de dalt del Casal de Catalunya, que havia estat fundat el 1941 com a resultat de la fusió entre el Centre Català i el Casal Català”. Entre aquell “cúmulo de papers desendregats”, acumulats en “un espai meravellós i alhora esperpèntic” que porta el nom de Joan Cunill (Barcelona, 1864 - Buenos Aires, 1954) –qui ostenta el mèrit d’haver recopilat, restaurat, enquadrat i inventariat centenars d’obres de teatre representades abans de la dècada dels 40 del segle XX–, Bacardí va localitzar el mecanoscrit de l’obra de teatre *El rinoceront*, d’Eugène Ionesco, que Francesc Arnó havia traduït el 1962. “Durant una trentena d’anys, Arnó es va bolcar en la direcció del teatre del Casal de Catalunya, i va traduir al català, a més de Ionesco, Guilherme Figueiredo i Bertold

Brecht”. De tornada a Barcelona, Bacardí va entrevistar el traductor centenari, i el mateix any de la seva mort va recollir tres obres de Ionesco, *El rinoceront*, *El rei s’està morint* i *La lliçó* (Punctum, 2011).

“El teatre va ser el gran centre d’unió de la gent que freqüentava el Casal de Catalunya. Durant dècades, i fins als 90 del segle XX, s’hi va estrenar una obra diferent cada mes”, explica Bacardí. Dos dels personatges més actius al voltant del Casal de Catalunya van ser Joan Rocamora (Barcelona, 1914 - Buenos Aires, 2003), que també va provar de sintetitzar per escrit com era el lloc d’on venia a *Libro blanco de Cataluña* (1956), i Ignasi Almirall (Badalona, 1923 - Buenos Aires, 2015), que a més de conduir un programa de ràdio setmanal en català entre el 1971 i el 1984 va actuar en nombroses obres.

Tres figures cabdals i silencioses

L’Argentina encara reservava una gran sorpresa a l’autora d’*Exilis i escriptures a Buenos Aires*: les nombroses trobades amb Fivaller Seras (Buenos Aires, 1930-2009), que en aquells moments, als 78 anys, encara obria diàriament la seva llibreria de segona mà, *D’Artagnan*. “Seras portava la veu cantant dels tres supervivents fundadors de l’Obra Cultural Catalana –diu–. Els altres dos eren Jaume Garriga [Figueres, 1935], químic industrial que va fer molta feina, sempre amb una gran discreció, i Eudald Vidal [San Rafael, 1922 - Buenos Aires, 2013], que tot i haver nascut a l’Argentina, on els seus pares havien emigrat, tenia un gran coneixement del català i va redactar i corregir tots els programes de l’Obra Cultural durant dècades. Tot i que Vidal no em va dir com s’havia guanyat la vida, vaig acabar sabent que havia estat un arquitecte reconegut que havia estat catedràtic a la Universidad de Buenos Aires”.

Fivaller Seras exemplifica a la perfecció la feina “tenaç i silenciosa” de molts catalans que van contribuir a mantenir viva la flama de la llengua a milers de quilòmetres del seu país. Fill de l’emigrat Pere Seras, Fivaller tenia al cap “gairebé un segle de vida catalana a l’Argentina”. Fivaller Seras va “capitanejar l’Obra Cultural Catalana durant més de 50 anys, entitat que funcionava sense estatuts, càrrecs ni quotes i que organitzava classes de català, exposicions, conferències, funcions teatrals, projeccions de pel·lícules i moltes altres activitats”, sintetitza l’autora. “Era un home d’una modèstia radical, una d’aquelles figures que normalment no surten als llibres –defensa–. Va treballar incansablement, però tenia una voluntat ferma de no aparèixer i de no firmar cap text. Això no vol dir, esclar, que no n’escrigués”. Bacardí va passar tots els matins d’un mes sencer amb Seras i el va entrevistar durant llargues sessions per construir, amb tot el material que en va obtenir, un volum de memòries. Mentre *Catalans a Buenos Aires. Records de Fivaller Seras* (Pagès, 2009) era a impremta, el llibreter i activista va morir a conseqüència d’una complicació cardíaca inesperada. ☞

RUTH MARIGOT

EFE